

Φωτογραφία Κώστα Μπαλάφα

Η ΜΑΝΑ ΣΤΟ ΔΗΜΟΤΙΚΟ ΤΡΑΓΟΥΔΙ

του **Κωνσταντίνου Μπέλλου**
αποφοίτου της Ζωσιμαίας Σχολής Ιωαννίνων

Η μάνα κατέχει εξέχουσα θέση στο δημοτικό τραγούδι. Η φυλή μας με τις αθάνατες παραδόσεις της έχει ανεβάσει τη μάνα στο ψηλότερο βάθρο της οικογένειας, της κοινωνίας, αλλά και της πατρίδας και της θρησκείας, γιατί με την αγάπη και τη στοργή της παρακινεί στα τίμια, στις ηθικές αξίες και στον πατριωτικό φρονηματισμό. Γι' αυτό το δημοτικό τραγούδι στολίζει τη μάνα με τα πιο όμορφα, τα πιο μοναδικά στολίδια του λαϊκού στίχου. Έτσι το τραγούδι, με τους στίχους του φανερώνει την αγάπη και το ενδιαφέρον της μάνας για το παιδί της στα ηρωικά χρόνια της κλέφτικης ζωής, στον ξενιτεμό, στον έρωτα, στο γάμο και στο θάνατο.

Στην κλέφτικη ζωή:

Ο κλέφτης του βουνού στο τραχύ λημέρι του θυμάται τη μανούλα του και ρωτάει τα δέντρα του δάσους:

*“Ακούω τα δέντρα και βογγούν και τις οξιές και τρίζουν
Έκατσα και τα ρώτησα γλυκά σαν τη μανούλα”*

Άλλο τραγούδι χαρακτηρίζει μαύρη τη ζωή του κλέφτη:

*“Μαύρη ζωή που κάνουμε εμείς οι μαύροι κλέφτες
με το ντουφέκι αγκαλιά σαν το παιδί η μάνα”*

Στις δύσκολες στιγμές της κλέφτικης ζωής και στη δικαιολογημένη κάποιες φορές ανθρώπινη απελπισία του ο κλέφτης σκέφτεται τη μάνα του και λέει:

- *“Μάνα, μ' εκαταράστηκες, μου είπες βαριά κατάρρα*
- *Κλέφτης να βγεις, παιδάκι μου, κάμπους, βουνά να τρέχεις,*
ολημερίς να πολεμάς, τη νύχτα καραούλι”

Παρ' όλες τις δυσκολίες της κλέφτικης ζωής, ο Βασίλης του δημοτικού τραγουδιού αποφασίζει να βγει κλέφτης στα βουνά.

- *“Βασίλη, κάτσε φρόνιμα, να γίνεις νοικοκύρης.*
- *Μάνα, σου λέω, δεν μπορώ τους Τούρκους να δουλεύω*
δεν ημπορώ, δε δύναμαι εμάλλιασε η καρδιά μου
θα πάω το ντουφέκι μου, θα πάω να γίνω κλέφτης.
Πουρνό φιλεί τη μάνα του, πουρνό ξεπροβαδιέται”.

Αντίθετα, του Κίτσου η μάνα θέλει να πάει στα κλέφτικα λημέρια να δει το γιο της και τα βάζει με τα στοιχεία της φύσης που δεν της το επιτρέπουν.

“Του Κίτσου η μάνα κάθονταν, στην άκρη στο ποτάμι,
με το ποτάμι μάλωνε και το πετροβολούσε.

- Ποτάμι, για λιγότεψε, ποτάμι, γύρνα πίσω,
για να περάσω αντίπερα, στα κλέφτικα λημέρια”

Στο κλέφτικο τραγούδι του Γυφτάκη, ο πόνος της μάνας για το χαμό των παιδιών της φτάνει μέχρι και την παραφροσύνη.

“Άρα το τι να γένηκεν, η μάνα του Γυφτάκη,
που έχασε τα δυο παιδιά, τον αδερφό της τρία,
και τώρα παλαβώθηκε και περπατεί και κλαίει,”

Η καπετάνισσα, μάνα των Κοντογιανναίων, παίρνει το κακό μαντάτο κι αρχίζει να μοιρολογάει:

“Σφιχτά δέστε το κεφάλι μου, για να μοιρολογήσω.
Να κλάψω για τον Κωσταντή, ή για το Νικολάκη;
Ήταν μπαϊράκια στα βουνά και φλάμπουρα στους κάμπους”.

Και στο γνωστό τραγούδι “Τα παιδιά της Σαμαρίνας” ο κλέφτης που πεθαίνει σκέφτεται τη μάνα του να μη πικραθεί από το θάνατό του και παραγγέλλει στους συντρόφους του, τα κλεφτόπουλα:

“Κι αν σας ρωτήσει η μάνα μου, η δόλια η αδελφή μου,
μην πείτε πως σκοτώθηκα, πως είμαι λαβωμένος”.

Στον ξενιτεμό

Η μοίρα των Ηπειρωτών ιδιαίτερα ήταν και είναι η ξενιτιά. Πικρά ήταν τα ξένα της παλιάς εποχής. Οι τόποι τότε φάνταζαν πολύ μακρινοί, γιατί δεν υπήρχαν οι σημερινοί τρόποι επικοινωνίας. Το φαρμάκι της ξενιτιάς λογίζονταν χωρίς παρηγοριά. “Ο ζωντανός ο χωρισμός παρηγοριά δεν έχει”. Καμιά παρηγοριά δεν είναι ικανή να απαλύνει τον πόνο της μάνας για τον ξενιτεμό του παιδιού της. Η μητρική καρδιά γίνεται συντρίμμι μπροστά στην ανελέητη πραγματικότητα.

Συγκινητική η ώρα του αποχαιρετισμού με την ευχή της μάνας.

- “Θα φύγω, μάνα, και μην κλαις και δος μου την ευχή σου
κι ευχήσου με, μανούλα μου, να πάω καλά στα ξένα.
- Παιδί μου, πάαινε στο καλό, κι όλοι οι αγιοί κοντά σου”.

Άλλη μάνα ξεπροβοδίζει το γιο της και τον συμβουλεύει να προσέχει την πλανεύτρα ξενιτιά:

- “Μη σε πλανέψει, η ξενιτιά και μας αλησμονήσεις.
- Κάλλιο, μανούλα μου, γλυκειά, κάλλιο να σκάσω πρώτα.
παρά να μη σας θυμηθώ στα έρημα τα ξένα”.

Προτού να περάσει ο κερατζής (ίσως ο Ρόβας), να πάρει το γιο της για τα ξένα, η μάνα ετοιμάζει να ψήσει ψωμί για το ταξίδι:

“Με πόνους βάνει το νερό, με δάκρυα τ’ αλεύρι
και με τους αναστεναγμούς φωτιά βάνει στο φούρνο.

*Βίτσα, “τα έρημα τα
 ξένα...”.
 Σπαρακτικός πόνος
 και αβρότητα κινήσεων
 στον “ζωντανό
 χωρισμό” μάνας και
 γιου, δεκαετία 1930.
 Αρχείο Εκπολιτιστικού
 Συλλόγου Βίτσας.
 Από το “Ζαγορισίων
 Βίος” του Ριζαρείου
 Ιδρύματος και
 Ιδρύματος Σταύρου Σ.
 Νιάρχου*

*- Φούρνε μ', μην κάψεις το ψωμί, στην ώρα μην το βγάλεις,
 για να περάσει ο κερατζής, να μείν' ο γιος μου πίσω”*

*Απ' την ξενιτειά δύσκολα έφταναν τα νέα. Η μάνα ανησυχούσε. Έβγαινε και
 ρωτούσε με πόνο τους διαβάτες:*

*“Διαβάτες, που διαβαίνετε, περάτες που περνάτε,
 μην είδτε το γιούλη μου, το μοναχό παιδί μου;”*

*Με σπαραχτικά λόγια η Ηπειρώτισσα μάνα απευθύνεται στο ξενιτεμένο
 παιδί της:*

*“Ξενιτεμένο μου πουλί και παραπονεμένο,
 η ξενιτιά σε χαίρεται κι εγώ έχω τον καημό σου.
 Τι να σου στείλω, μάτια μου, τι να σου προβοδήσω;*

*.....
 Να στείλω και το δάκρυ μου σ' ένα χρυσό μαντήλι.
 Το δάκρυ μου είναι καφτερό και καίει το μαντήλι”.*

Στον έρωτα και στο γάμο

Στα τραγούδια της αγάπης η μάνα δένεται με τον ερωτικό πόνο των παιδιών της. Το ερωτικό αίσθημα βρίσκει εμπιστοσύνη στην καρδιά της μάνας, γιατί ο έρωτας στο δημοτικό τραγούδι είναι αγνός και δεν ευτελίζεται. Συνήθως, η κόρη είναι εκείνη που ανοίγει την καρδιά στη μάνα της.

Η κόρη που έχει τον καλό της στα ξένα και τον περιμένει να γυρίσει λέει στη μάνα της:

*“Μάνα, καράβια τέσσερα, μάνα, βαρκούλες πέντε,
μάνα, κατέβα ρώτα τα, κατέβα ξέταζε τα.
Μην είδαν τον ασίκη μου, τον αγαπητικό μου”*

Άλλη κόρη θέλει να συμβουλευτεί και τη μάνα της, για να απαντήσει στην πρόταση του γαμπρού:

“Θα πάω να πω της μάνας μου κι ό,τι μου πει θα κάμω”

Η Ηπειρωτοπούλα στέλνει τη μάνα της στο Γιάννη, που τον αγαπά:

“Σύρε, μάνα, πες στο Γιάννη θα με πάρει, τι θα κάνει;”

Και σε άλλο Ηπειρώτικο τραγούδι η κόρη ζητάει το γιατρό, για να της γιατρέψει τον ερωτικό καϋμό.

*“Δεν μπορώ, μανούλα μ’, δεν μπορώ, σύρε να φέρεις το γιατρό
Αγάπησα, μάνα μ’, αγάπησα, πικρά η δόλια το μετάνιωσα.
Φέρτονε, μανούλα, το γιατρό να μου γιάνει τον καϋμό”*

Αν τύχει η κόρη κι έχει κρυφό κάποιο ερωτικό δεσμό, η μάνα που ξέρει καλά την καρδιά της καταλαβαίνει καλά.

Η Μαλάμω που γυρίζει απ’ τη βρύση δικαιολογεί πώς έσπασε τη στάμνα της:

- *“Μάνα μ’, παραπάτησα και τη στάμνα μου την τσάκισα.
- Δεν είναι παραπάτημα, μόν’ είν’ αντρός αγκάλιασμα”*

Όσο αγαπάει η μάνα την κόρη, άλλο τόσο αγαπάει και το γιο της, που είναι το καμάρι της.

*“Από τη γης βγαίνει νερό κι απ’ την ελιά το λάδι,
κι από τη μάνα την καλή βγαίνει το παλληκάρι”*

Στη μάνα εμπιστεύονται τον ερωτικό τους καϋμό όχι μόνο τα αδύναμα κορίτσια αλλά και οι δυνατοί άντρες και ζητούν τη βοήθειά της. Χαρακτηριστική περίπτωση του Κωσταντή από τη γνωστή μπαλάντα του Ακριτικού Κύκλου “της Λιογέννητης και του Κωσταντή”.

*“Ο Κωσταντής ο ομορφονιός, ο μικροκωσταντίνος,
μια μέρα θέλησε να βγει να λαφοκνηγήσει.
Εκεί είδε τη Λιογέννητη με τετρακόσιες σκλάβες
κι είχε τα φρύδια τορνευτά, τα μάτια σα ζαφείρι.*

*Γάμος της Ζαγορίσιας Ευλαμπίας Σακελλαρίου με τον Απόστολο Τσιόδουλο
στη Γιαννιώτικη αυλή της, το 1928.*

Από το αρχείο του αποφοίτου της Ζωσιμαίας Σχολής Γεωργίου Τσιόδουλου.

*Ωσάν την είδ' ο Κωσταντής, αφήνει το κνήγι
Κινάει να πάει στο σπίτι του σα μήλο μαραμένος.
Χωρίς θέρημ θερμάθηκε κι έπεσε στο κρεβάτι.
- Μάνα, την κόρη που είδα 'γω, άλλος να μην την πάρει
Στείλε να κραΐξεις άρχοντες και μητροπολιτάδες
να παν να κάνουν προξενιά, γυναίκα να την πάρω"*

Συγγενικά με τα ερωτικά τραγούδια, είναι και τα τραγούδια του γάμου, γιατί εκφράζουν κι αυτά τα ίδια συναισθήματα. Είναι τραγούδια της χαράς και συνοδεύονται με ευχές και με παινήματα για τους νεόνυμφους. Μέχρι να φτάσει η χαρούμενη αυτή στιγμή, από χρόνια η μάνα ετοίμαζε τα προικιά της κόρης της.

*"Τρεις χρόνους ράβουν τα προικιά και τρεις τα πανωπροίκια
και τα κρυφά της μάνας της λογαριασμό δεν έχουν"*

Τα τραγούδια της χαράς δεν παραλείπουν να υπογραμμίσουν και την πίκρα του χωρισμού.

*“Αφήνω γεια, μανούλα μου, αφήνω γεια, πατέρα”
Ανάμεικτα συναισθήματα χαράς και λύπης και η μάνα δίνει την ευχή της:
“Είκοσι χρόνια πότεζα μηλίτσα στην αυλή μου,
τώρα που μου την πήρανε, ας πάει με την ευχή μου”*

*Και συνεχίζει η μάνα με συμβουλές, ευχές και νουθεσίες:
“Αυτού που ζύγωσες να μπει, ήλιος φεγγάρι να φανείς,
σαν κυπαρίσσι να σταθείς, σαν πρίνος να ριζώσεις
και σα μηλιά, γλυκομηλιά, ν’ ανθίσεις, να καρπίσεις,
υγιούς εννιά ν’ αξιωθείς και μια γλυκομηλίτσα”*

Στην παλιά πατριαρχική οικογένεια, ο ξένος δεν ήταν επιθυμητός. Ο νέος ή η νέα επιθυμούσαν να ταιριάσουν ερωτικά με ανθρώπους του τόπου τους.

Στο γνωστό συγκλονιστικό τραγούδι του “Νεκρού αδελφού” η μάνα αντιδρά στην πρόταση του Κωσταντή και δε θέλει να παντρεύει την Αρετή, τη μονάκριβη κόρη της, στα ξένα:

*- “Μάνα, κι ας τη δώσουμε την Αρετή στα ξένα.
- Φρόνιμος είσαι, Κωσταντή, μ’ άσκημα απολογήθεις,
Κι α μόρθει, γιε μου, θάνατος, κι α μόρθει, γιε μου, αρρώστεια,
κι αν τύχει πίκρα ή χαρά, ποιος πάει να μού τη φέρει;”*

Τη μάνα της κατηγορεί η κόρη που παντρεύτηκε στους κάμπους και κακοπερνάει.

*“Μάνα, με κακοπάντρεψες. Και μ’ έδωσες στους κάμπους,
Κι εγώ στους κάμπους δε βαστώ, ζεστό νερό δεν πίνω.
Θα μαραθούν τα χείλη μου, θα κιτρινοφυλλιάσουν”*

Τα παράπονα όλα για την αποτυχία του γάμου τής κόρης τα φορτώνεται η μάνα:

“Θέλω να πάω στη μάνα μου, να πάω στα γονικά μου”

Και τόσο βιάζεται η κόρη να πει τον πόνο και τα παράπονα απ’ το γάμο της στη μάνα, ώστε την επόμενη κιόλας Κυριακή του γάμου, στα “πιστροφία”.

*“Παίρνει έναν ανήφορο, στη μάνα της πααίνει.
- Καλημέρα σου, μάνα μου. - Καλώς την κόρη πού ‘ρθε.
Κόρη μου, πού ‘ν’ ο άντρας σου, πού ‘ναι κι ο καλός σου;
- Μάνα μ’, τον άντρα που μό ‘δωσες, δεν κάνει για τ’ ιμένα,
αυτός είναι γραμματικός, παπάς θέλει να γίνει
και παπαδιά δε γίνομαι, τα μαύρα να φορέσω”.*

Στο θάνατο

Εκεί που ξεχειλίζει η μητρική οδύνη και φτάνει στο απόγειό της είναι στο θάνατο του παιδιού της. Πονάει και θρηνεί η μάνα περισσότερο από κάθε άλλον.

Φωτογραφία Κώστα Μπαλάφα

*“Αν δε φουσκώσει η θάλασσα, ο βράχος δεν αφρίζει.
Αν δε σε κλάψει η μάνα σου, ο κόσμος δε δακρύζει”.*

Στα μοιρολόγια ξεχύνεται ολόκερος ο ψυχικός πόνος της μάνας:

*“Εσύ, παιδί μου, κίνησες να πας στον κάτω κόσμο,
κι αφήνεις τη μανούλα σου πικρή, χαροκαμένη.
Παιδάκι μου, τον πόνο σου πού να τον απιθώσω;”*

Συνεχίζοντας το μοιρολόγι, η χαροκαμένη μάνα μέσα από τα τρισβαθα της ψυχής της, με σπαραχτικό πόνο, ρωτάει το βλαστάρι της που έφυγε:

- *“Για πες μου, πες μου, γιόκα μου, πότε να σε παντέχω;
Να σε παντέχω ξάμηνο, να σε παντέχω χρόνο;
Είναι πολύ το ξάμηνο και άσωστος ο χρόνος!*
- *Μάνα μ’, αν ήταν ξάμηνο, μάνα μ’, αν ήταν χρόνος,
θά ‘τανε λίγο το κακό, λίγο και το φτουρούσες”.*

Η μάνα που έχασε τη μοναχοκόρη της, απευθύνεται στον ήλιο και ζητάει να μάθει:

- *“Ηλιε μου και τρισήλιε μου, και κοσμογυριστή μου,*

*ψες έχασα μια λυγερή, μια ακριβοθυγατέρα
να μην την είδες πουθενά, να μην την απαντήσεις;
- Εψές, προψές την είδηκα στον Χάρον το σεράι
Ο Χάρος έτρωε ψωμί κι η κόρη τον κερνούσε
κι έτρεχαν τα ματάκια της σα μαρμαρένια βούση”*

Ακόμη κι η μάνα του Χάρου δείχνει μητρική στοργή και τον παρακαλεί να μην κουρσέψει μάνες με παιδιά. Εκείνος όμως είναι αμετάπειστος, σκληρός και αδυσώπητος, δε συγκινείται και δεν υπακούει στα παρακάλια της:

*“Ακούστε τι διαλάλησε του Πικροχάρου η μάνα:
- Πώ ‘χουν παιδιά ας τα κρύψουνε, παιδιά κι ας τα φυλάξουν
τι ο Χάρος σγυρίζεται, για νά ‘βγει να κουρσέψει”.*

Η μάνα σκέφτεται ακόμη και το δικό της πρόωρο θάνατο. Τρέμει και ανησυχεί πώς θα βιώσουν αυτό το ενδεχόμενο θλιβερό γεγονός τα παιδιά της:

*“Με τι καρδιά, με τι ψυχή, θα πάω εγώ στον Άδη,
ν’ αφήσω τα παιδάκια μου, να κλαιν ανγή και βράδυ;
Να κλαίνε, να φωνάζουνε. μανούλα μ’, πού να είσαι;
βαριά αποκοιμήθηκες κι εμάς δε μας θυμάσαι”*

Όμως η πιο μεγάλη ένταση του πόνου της μάνας βρίσκεται στη βαρειά αρρώστεια και στο χαροπάλεμα του παιδιού της. Μια τέτοια περίπτωση αναφέρεται και στο τραγούδι “της Λυγερής και του Χάρου”. Τη λυγερή Ευγενούλα, αρραβωνιασμένη με τον Κωσταντή, τη σαΐτεψε ο Χάρος κι αρρωσταίνει βαριά και ψυχομαχάει. Στο χαροπάλεμα η μάνα δίπλα στην κόρη. Το κορούφωμα της μεγάλης οδύνης, του ψυχικού πόνου, βρίσκεται στη σπαραχτική τελευταία ομιλία της ετοιμοθάνατης κόρης με τη μάνα, στο δωμάτιό της.

*“Κι εμπαινοβγαίνουν οι γιατροί και γιατρεμό δε βρίσκουν
κι εμπαινοβγαίνει η μάνα της με τα μαλλιά λυμένα.
- Τι έχεις, μανούλα μου, και κλαις, τι έχεις κι αναστενάζεις;
- Πεθαίνεις, Ευγενούλα μου, και τι μου παραγγέλνεις;
- Σ’ αφήνω, μάνα, το έχε γεια και ντύσε με σα νύφη,
κι όταν θα σώρθει ο Κωσταντής να μη μου τον πικράνεις”*

Η καρδιά της μάνας, όπως παρουσιάζεται στο δημοτικό τραγούδι, εξακολουθεί, όπως τότε και σήμερα, να είναι ίδια, έστω κι αν άλλαξαν οι συνθήκες. Αγαπά, συμβουλεύει, χαίρεται, πονάει, υποφέρει.